

HALASI ZOLTÁN

A gyermek évszázada

JICHAH KATZENELSON GYÁSZÉNEKE ELÉ

Lelkes idealisták megjövendölték 1900-ban: a huszadik század a gyermek évszázada lesz. A szülő, a nevelő dolga – elhárítani az akadályokat a szabad személyiség útjából. Minden csöppségben az univerzum lakik. Ezt kell kibontakoztatni a nevelés során. Csak boldog egyén válhat a közösség hasznára.

Noha a reformpedagógia létrejötte egybeesett a modern tömegtermelés elterjedésével, valamiért mégsem a Montessori-eszközök (pl. üvegyöngyfűzések) gyártása lendült fel. Inkább a hadieszközök (pl. töltényfűzések) iránt mutatkozott kereslet. A Maxim-géppuska segítségével percenként akár hatszáz életet is ki lehetett oltani, jobbra fiatal életeteket. Minden egyes frontharcosban a hazája lakott: azt kellett kibontakoztatni a bevetés során. Az állam hamarosan elhárított minden akadályt a háború útjából. Szaporodtak a „hősök” – a „Maxim” és társai taroltak.

Az első Nagy Háború országszületésén és -csonkításon, forradalmon és revansvágyon kívül mintegy 10 millió árvát is hagyott maga után. Gazdag nyugat-európai filantrópok mozgalmat indítottak az éhező kelet-európai gyerekek megsegítésére. 1924-ben Genfben még a gyermekek jogairól szóló nyilatkozatot is elfogadták a Népszövetség tagországai. A szöveg megfogalmazói között ott találjuk a „gyermekparlament” intézményének kiöltőjét, az első modern zsidó árvaházat létrehozó varsói orvos-író-pedagógust, Janusz Korczakot.

Nem sokkal azután, hogy a Népszövetség a nemzetek kötelességévé teszi a gyermekek szociális, kulturális és egészségügyi helyzetének rendezését, a landsbergi börtön (lelkes nemzetiszocialistává térített) igazgatója visszaadja a szabadságát annak a véresszájú puccsistának, aki húsz éven belül minden zsidó árvaházat bezárat, és szinte valamennyi zsidó gyermeket megsemmisített a fennhatósága alá kerülő európai területeken. A puccsista (nem túlságosan differenciált elmére valló) elképzelése szerint – a zsidók az emberiség mételye, és valakinek meg kell szabadítania tőlük a világot. Gyermekirtó igyekezetében semmi sem fogja meggátolni, a Népszövetség egyetlen tagországa sem. Kényszerképzetét (a születetten gonosz, tervszerűen emberiséggyilkos zsidóságról) honfitársai nagy része is osztja nemsokára, annak ellenére, hogy ezekben az években (1922–1931) bestiális sorozatgyilkosságokra, vérszívásra, emberevésre, sőt emberhús-árusításra derül fény Németországban. Valamennyi elkövető német, az áldozatok között sok a fiatal- és kiskorú.

Az első világháború után haló poraiból feltámadó Lengyelország egyik legsúlyosabb társadalmi gondja: mit kezdjen a városok-falvak utcáin csellengő mintegy másfél millió árvagyerekkel? Köztük (nem kis részben az 1918–1921-es ukrajnai pogromok következtében) jelentős arányt képviselnek a zsidó származásúak: legalább négyszázezren vannak. Jean Piaget, a gyermeklélektan egyik megalapítója a harmincas években többször jár Varsóban tapasztal-

latcserén. Egyszer se mulasztja el meglátogatni azt a két mintaárvaházat, ahol Korczak jóvoltából akkor már eredményesen működik a gyermek-önkormányzat.

Nem tudjuk, mit szolt volna Piaget, ha azokat a menhelyeket is (számuk nagyjából harmincra tehető) végiglátogatta volna, ahol az 1939 és 1942 között Varsóba keveredett (lakásukból elűzött, szüleiktől megfosztott) zsidó gyerekeket szállásolták el. Egy részükben példás rendet talált volna, másutt ürülékükben fekvő, halálra sorvadó, csont-bőr kis éhezőket. De még ott is, ahol volt mit enni, ott is (Korczak szavával élve) „öregék otthonává” alakult át a gyermekotthon. Az éhezés ijesztővé mélyítette a szemgödröket vagy éppen mongolosra összehúzta a puffadt szemhéjat, leszívta a zsírpárnát, amitől orca az orca, ráfeszítve az arckoponya éles csontjaira a nedvességét vesztett, pergamenszerű bőrt. Mintha nem két, három, négy vagy tíz éves lenne az a gyerek, hanem – száz.

Pontosan úgy, ahogy a költő, Jichak Katzenelson (1886–1944) írja a holokauszttal egyidejű gyászénekében (dos lid funm ojszgehargetn jidish folk – Ének a kiirtott zsidó népről). A költő pedagógus volt, olyan rendszerű intézmény létrehozója és vezetője Lódzban, amely végigkísérte a gyermeket óvodás kortól érettségiig. Az első világháború után kisiskolásoknak jiddis nyelvű olvasókönyvet adott ki, játékos gyermekversek sokaságát írta héberül. 1939 őszén Lódzból a fővárosba menekült a Gestapo elől, a bezáruló varsói gettóban középiskolásokot tanított (illegálisan) bibliaismeretre, színtársulatot szervezett, árvaházi elemistáknak gyerekdarabot írt (elő is adatta velük).

Amikor 1942. július 22-én a gettóba érkezett az az SS-különítmény, amely a deportálást elrendelte és lebonyolította, a zsidótanács elnöke, Adam Cziernaków megpróbált alkudozni velük. Ha, úgymond, munkára telepítik ki az embereket, akkor a gyermekeket és az öregeket hagyják szépen ott, ahol vannak. De persze munkáról Treblinkában szó sem volt. És a kontingent mindennap teljesíteni kellett. Ezért a leggyengébb láncszemmel kezdték. Összeszedték a koldusokat, köztük sok gyereket. A tömegszállításokról kirángatták az egymás hegyén-hátán heverő, éhségtől legyöngült menekülteket. Ezeknek a fele is gyerek volt. Némelyik épületből addigra már kihaltak a felnőttek, csak gyerekek lézengtek bennük. A költő nem túloz: úgy hajgálták fel őket a kocsikra, mint a szemetet. Mire eljött az ősz, a százhusz ezernyi kiskorúból jó, ha ötezer maradt a gettóban. Az árvaházak mind kiürültek. A nevelők együtt mentek a gyerekekkel az utolsó útra.

Az őket kísérő SS-ek és rendőrök jó része maga is épp hogy kinőtt a gyerekkorból, vagy épp akkor lett fiatal apa. De mire idekeveredett, már nem volt több, mint célra emelt fegyver, a gyilkos állam végrehajtó eszköze. A benne rejlő univerzumot egyetlen pontra szűkítette a náci kiképzés (mert ezt nevelésnek aligha lehet nevezni): vagy ő öl, vagy őt ölik meg. Mint humán erőforrás azonban így sem ért sokkal többet, mint a védtelen zsidó és kommunista áldozatok. Csak addig volt érték, amíg győzelmet győzelemre halmozott, amíg eredményesen mészárolt a harctéren és a megszállt polgári területeken. De mihelyt vesztesre állt, ő is megérett a pusztulásra. Hitler hatmillió német munkanélkülivel kezdte és hatmillió német élet-nélkülivel végezte: ez lett a német egyenleg, az ő belpolitikai Lösungja. Az 1920–1926-os német (fiú) évjáratok 30–40 százaléka veszett oda. Aki pedig megmaradt közülük, az így vagy úgy, de részessé vált a népiértésben.

A modern háborúvallást a gyűlölet papjai celebrálták – az ideológusok. Hol van már keresztény kultúránk ikonikus alakja, a dührohamaíró és beteges trónfélétségéről elhíresült Heródes? Hol a nagy festők sorát foglalkoztató kegyetlen esemény – a mitikus betlehemi gyer-

mekgyilkosság? Heródes lelkén valójában „mindössze” saját két (felnőtt) fia halála szárad – az, amit a sokszor megcsodált reneszánsz és barokk képeken látunk: házak (többnyire paloták) előterében zsoldosok ragadnak el csecsemőket anyák karjából, döfik át lándzsával a picinyek torkát, a földön levágott gyermekfejek, -végtagok és -tetemek hevernek, eszelős tekintetű vagy szemüket eltakaró és kezüket tördelő, zokogó nők, s mindezt az erkélyről egy hosszú szakállas főember figyeli – ez nem egyéb, mint szakadatlanul ismétlődő tapasztalat, maga az európai történelem. Ugyanez történt Varsóban is, a szelekciók során. És akit nem az utcán, azt Treblinkában: a varsói zsidó gyerekek több mint 90%-át. Egyetlen porszem sem maradt belőlük. Ahány csöppség, annyi univerzum. „A gyermek évszázada.”

JOZEF ROBAKOWSK